PROBLEMOS ANALIZĖ
ŠVIETIMO ŠA
ŠVIETIMO, MOKSLO IR SPORTO MINISTERIJA

Lietuvos miestų ir kaimų mokinių pasiekimai: skirtumai, jų priežastys, galimi įveikos būdai

2020 rugsėjis, Nr. 5 (183)
ISSN 2669-0977

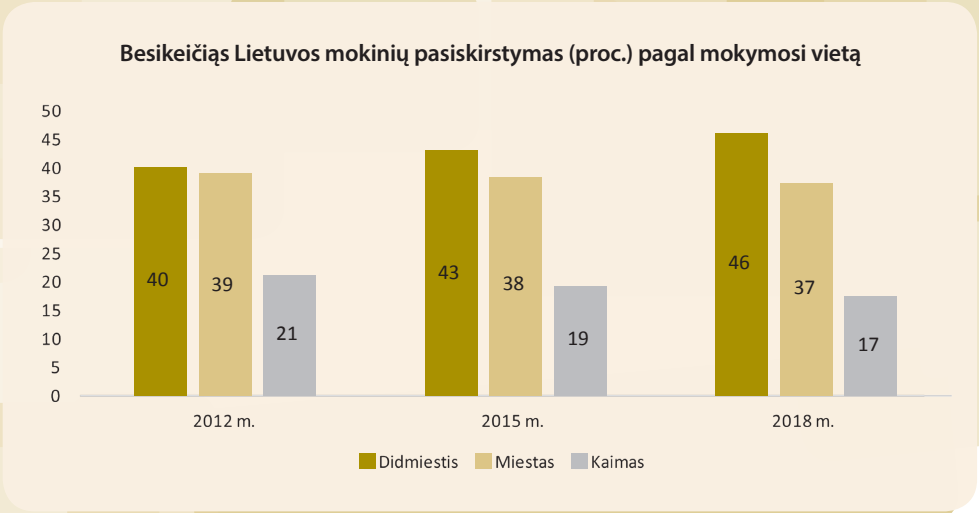

Pagrindiniai klausimai

Kaip skiriasi miesto ir kaimo mokyklose besimokančių mokinių pažintiniai pasiekimai?

Kodėl nepriimtinas miesto ir kaimo mokyklose besimokančių mokinių pasiekimų atotrūkis?

Kokios yra pagrindinės pasiekimų atotrūkio priežastys?

Kas svarbiau - mokinių galutiniai rezultatai ar mokyklų kuriama pridėtinė vertė?

Ko reikėtų imtis, norint sumažinti miesto ir kaimo mokyklose besimokančių mokinių pasiekimų atotrūkį?

Kiekvienos demokratinės valstybės siekis – visiems piliečiams suteikti savarankiško ir aktyvaus gyvenimo pagrindus, padėti nuolat tobulinti savo gebėjimus tampant aktyviai dalyvaujančiais socialiniame, ekonominiame ir kultūriniame gyvenime visaverčiais visuomenės nariais. Tačiau vienoje srityje Lietuvoje vis dar sudėtinga užtikrinti kokybišką ugdymą visiems – pastebimi nemenki mokymosi pasiekimų atotrūkiai tarp atskirų Lietuvos mokinių grupių. Viena tokių grupių – miesto ir kaimo mokyklų mokiniai.

Išnagrinėjus mokymosi pasiekimų atotrūkį tarp miesto ir kaimo mokyklose besimokančių Lietuvos mokinių, ryškėja tokios išvados:

- valstybinių brandos egzaminų, pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo, nacionalinio mokinių pasiekimų patikrinimo, tarptautinio penkiolikmečių tyrimo programos rezultatų duomenys liudija, kad mažiau kaimo vietovėse besimokančių mokinių pasiekia vidutinius ar aukštesnius rezultatus;
- prie svarbesnių pasiekimų atotrūkio priežasčių galima priskirti kaimo mokyklų prastesnį apsirūpinimą pedagogais, pagalbos specialistais, moderniomis ugdymo priemonėmis, menkesnes mokinių galimybes dalyvauti neformaliajame vaikų švietime už mokyklos ribų;
- socialinio, ekonominio, kultūrinio gyvenamosios vietovės konteksto skirtumus, kurie turi įtaką mokinių pasiekimams, dar labiau pagilina dalies kaimo vietovėse gyvenančių mokinių iš palankesnės socialinės ekonominės padėties šeimų migracija į miesto mokyklas;
- visiems besimokantiesiems kokybiško ugdymo neužtikrinimas reiškia esminių socialinio teisingumo ir lygių galimybių principų ignoravimą, tolesnį socialinės ir ekonominės nelygybės tarp skirtingų visuomenės narių grupių didinimą.

Norint išspręsti kaimo ir miesto mokyklose besimokančių mokinių pasiekimų atotrūkio problemą, nepakanka pašalinti vieną kurį nors skirtumus lemiantį veiksnį. Kadangi skirtingo lygmens – aplinkos, paties mokinio, mokyklos veiklos – veiksniai tarpusavyje glaudžiai susiję, reikalingi kompleksiniai pokyčiai, tokie kaip privalomojo priešmokyklinio ugdymo trukmės pailginimas ar visos dienos mokyklų organizavimas.

Miesto ir kaimo mokyklose besimokančių mokinių pažintinių pasiekimų skirtumai

Kaimo mokyklose besimokančių mokinių dalis mąžta. Tai lemia ne tiek išorinės, kiek vidinės emigracijos srautai. Tačiau kaimo mokyklų mokinių dalis dar yra pakankamai didelė – jose mokosi maždaug šeštadalis visų Lietuvos mokinių. Jau ne vienoje buvusios Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros, o dabar – Nacionalinės švietimo agentūros (toliau – NŠA) rengtoje švietimo būklės apžvalgoje buvo pabrėžti dideli mokymosi rezultatų skirtumai pagal vietovę. Iš tikro, valstybinių brandos egzaminų (toliau – VBE) rezultatų duomenys (1 ir 2 pav.) ir toliau liudija, kad kaimo vietovėse mažiau mokinių pasiekia vidutinius ar aukštesnius rezultatus.

1 ir 2 pav. **VBE rezultatai 2015–2019 m. m.**

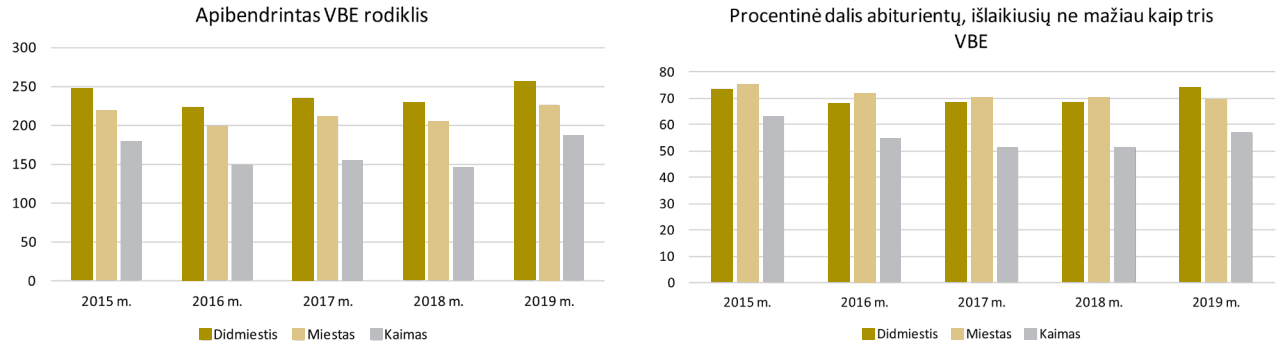

Apibendrintas VBE rodiklis apskaičiuojamas sudedant du dėmenis: 1) vidutinis VBE balų skaičius, tenkantis vienam mokyklos abiturientui, kuris apskaičiuojamas visų egzaminus laikiusių mokyklos abiturientų gautų VBE balų sumą dalijant iš bendro mokyklos abiturientų skaičiaus; 2) vidutinis mokinių gautas VBE balų skaičius, kuris apskaičiuojamas visų egzaminus laikiusių mokinių gautų VBE įvertinimų balais sumą padalijant iš įvertinimų skaičiaus.

Šaltinis: *NŠA*

Lyginant penkerių metų duomenis, matyti ta pati tendencija – kaimo mokyklose besimokančių abiturientų VBE rezultatai yra nuolat žemesni nei didmiesčių ar miestų mokyklų mokinių. Nors 2019 m. šis atotrūkis kiek sumažėjo, tačiau ir toliau išlieka didelis: pagal apibendrintą VBE rodiklį nuo miestų mokyklų abiturientų atsilikta 38,5 taško, o nuo didmiesčių mokyklų mokinių – beveik 70 taškų. Kaimo mokyklų abiturientai vidutiniškai išlaiko mažiau valstybinių brandos egzaminų. O tai reiškia, kad jų tolesnio mokymosi kelių pasirinkimo galimybės yra menkesnės.

3 ir 4 pav. **PUPP matematikos ir lietuvių kalbos rezultatai 2015–2019 m. m.**

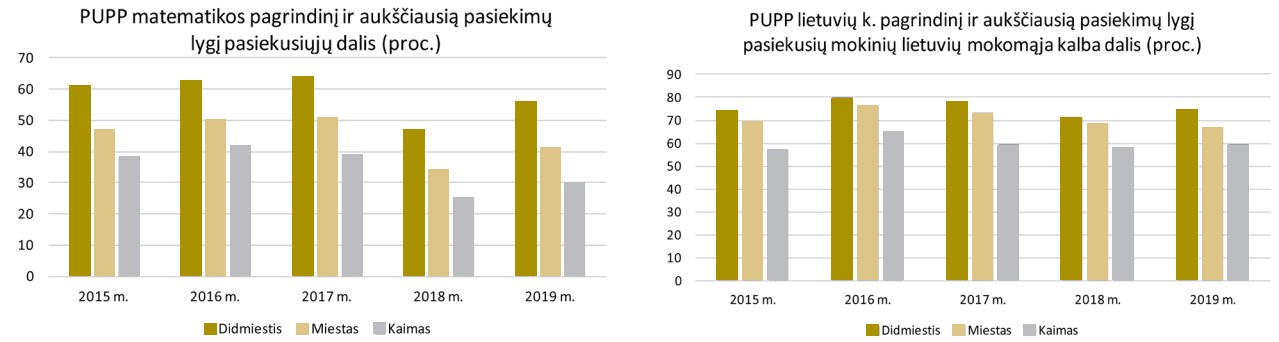

Šaltinis: *NŠA*

Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo (toliau – PUPP) penkerių metų duomenys (3 ir 4 pav.) parodo tą pačią tendenciją – kasmet kaimo mokyklose besimokančių dešimtokų, pasiekusių matematikos pagrindinį ir aukščiausią pasiekimų lygį, dalis yra apie 10 proc. mažesnė nei jų bendraamžių miestų mokyklose ir apie 25 proc. mažesnė nei didmiesčių. Nors atotrūkis tarp lietuvių kalbos patikrinime dalyvaujančių kaimo ir miesto mokyklų dešimtokų yra šiek tiek mažesnis nei matematikos, bet tik 2019 m. jis neviršijo 10 procentų.

Nacionalinio mokinių pasiekimų patikrinimo (toliau – NMPP) rezultatai 8, 6 ir 4 klasėje (5, 6, 7 pav.) irgi atskleidžia gana nemažus skirtumus tarp miesto ir kaimo.

5, 6, 7 pav. NMPP rezultatai pagal apibendrintus taškus

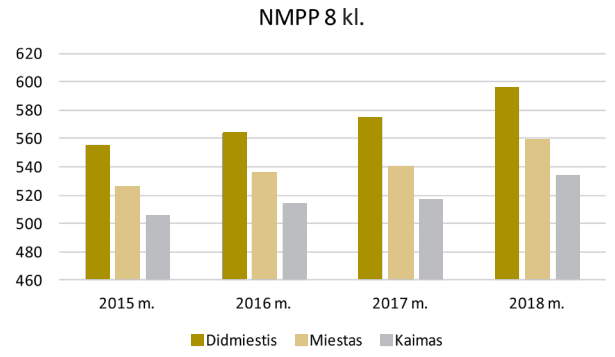

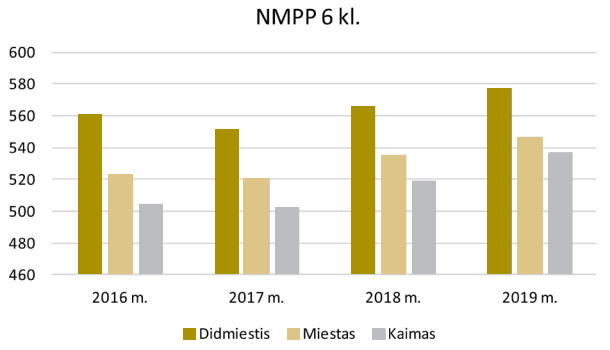

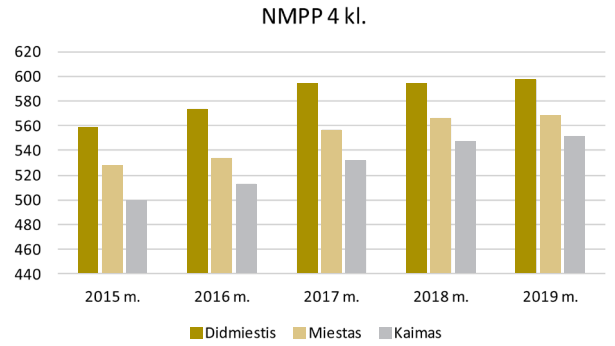

Šaltinis: *NŠA*

Kaimo ir didmiesčio mokyklų mokinių pasiekimai labai skiriasi. Pavyzdžiui, kaimo mokyklų ketvirtokų rezultatai per penkerių metų laikotarpį buvo vidutiniškai 10 proc. žemesni nei didmiesčio mokyklų ketvirtokų. Kita vertus, matyti nedidelis nuoseklus skirtumo mažėjimo polinkis: jei 2015 m. skirtumas buvo 11,6 proc., tai 2019 m. – 7,6 proc. Apskritai pastebimas tolygus kaimo ketvirtokų ir šeštokų rezultatų gerėjimas, jei lyginama su miestų mokyklų atitinkamų klasių mokinių rezultatais. Per 2015–2019 m. šis ketvirtokų skirtumas sumažėjo nuo 5,3 iki 2,9 proc., o šeštokų – nuo 3,5 iki 1,7 proc. Tačiau ši tendencija nebūdinga aštuntokų rezultatams. Priešingai, kaimo mokyklų ir miesto mokyklų aštuntokų rezultatų skirtumas, nors ir nežymiai, bet nuosekliai augo. Jei 2015 m. skirtumas buvo 3,9 proc., tai 2018 m. – 4,4 proc. O didmiesčio mokyklų aštuntokų atotrūkis dar didesnis.

Lietuvos mokiniai kas trejus metus dalyvauja tarptautinio penkiolikmečių tyrimo programos (toliau – PISA) tyrimuose. Skirtingų vietovių (didmiesčio, miesto, kaimo) vietovių mokyklas lankančių mokinių pasiekimų skirtumas yra net dvigubai didesnis nei vidutiniškai EBPO šalyse. Iš PISA 2018 m. tyrimo duomenų matyti, kad skiriasi ne tik miesto ir kaimo mokinių pasiekimų vidurkiai. Duomenys liudija, kad mokinių pasiekimai tolygiai žemėja mažėjant vietovės urbanizacijos lygiui. Kuo mažesnė vietovė, tuo žemesni pasiekimai: aukščiausi Vilniaus miesto rezultatai, kitų didmiesčių – šiek tiek žemesni ir t. t. Tokios tendencijos būdingos ir gamtamoksliniam, ir matematiniam raštingumui, ir skaitymo gebėjimams. 2018 m. Lietuvoje gamtamokslinio raštingumo rezultatai tarp didmiesčių ir kaimų skyrėsi 61 tašku, skaitymo gebėjimų – 69 taškais, matematinio raštingumo – 62 taškais (8, 9, 10 pav.).

8, 9, 10 pav. 2015 ir 2018 m. Lietuvos mokinių rezultatai PISA tyrimuose

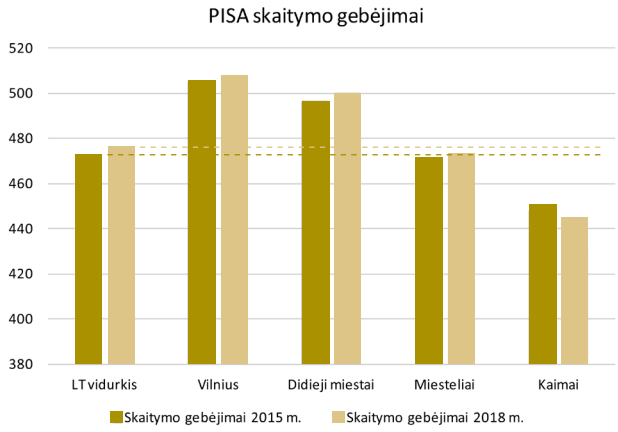

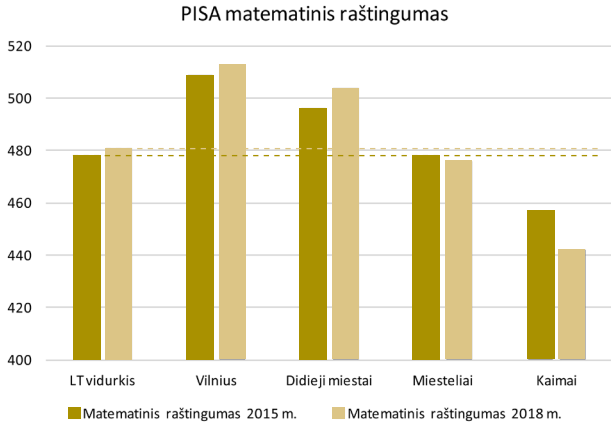

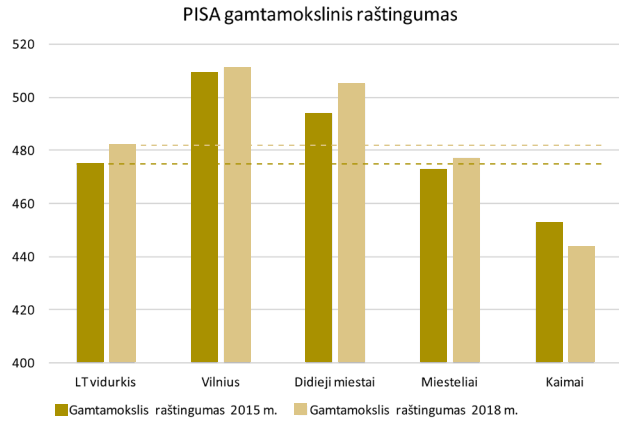

Šaltinis: *NŠA*

Kodėl nepriimtini pasiekimų atotrūkiai?

Reikia atkreipti dėmesį į dar vieną kaimo ir miesto mokinių pasiekimų skirtumų aspektą – žemesni kaimo mokinių pasiekimai siejasi su žemesniais lūkesčiais dėl tolesnio išsilavinimo. Ryšys gali būti dvipusis: viena vertus, žemesni lūkesčiai dėl tolesnio mokymosi neskatina siekti aukštesnių mokymosi rezultatų, kita vertus, žemesni mokymosi pasiekimai suvokiami kaip menkesnė galimybė siekti aukštesnio išsilavinimo. Tai parodo pagal 2017–2019 m. NŠA vykdyto išorinio vertinimo duomenis atlikta regresinė analizė ir sudarytas modelis, prognozuojantis mokinio pasiekimus ir pažangą (11 pav.). Jis paaiškina 43,1 proc. mokinio pasiekimų sklaidos apie vidurkį. Analizuojant mokinių pasiekimus išryškėjo, kad vienas svarbiausių rodiklių, prognozuojančių mokinių pasiekimus, – tikėjimas mokinio galiomis.

11 pav. **Regresinis mokinių pasiekimų ir pažangos veiksnių modelis, pagal išorinio vertinimo duomenis (2019)**

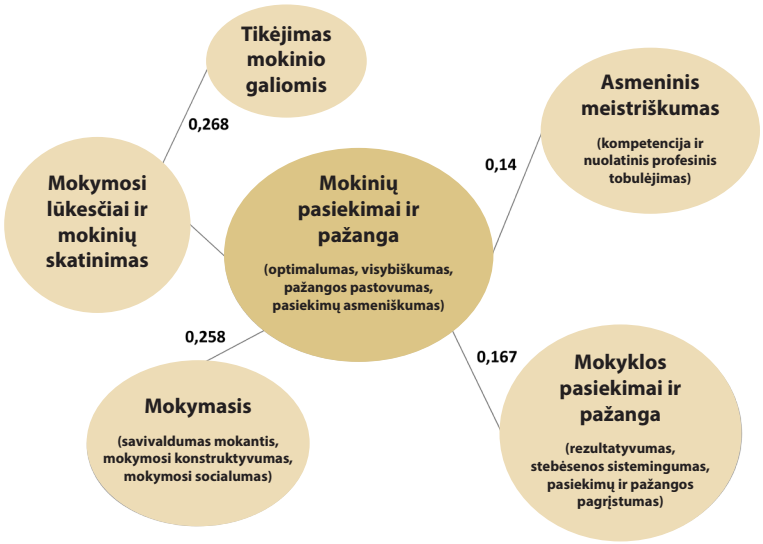

Šaltinis: *NŠA*

PISA 2015 m. tyrimo duomenimis, universitetinį išsilavinimą ateityje ketino įgyti 30,7 proc. mūsų šalies penkiolikmečių, kurie mokėsi kaimo mokyklose, 53,4 proc. – miesto ir 66,5 proc. – didmiesčių mokyklose. Taigi didmiesčiuose universitetinį išsilavinimą ketinusių įgyti mokinių 35,9 proc. punkto daugiau nei kaimo mokyklose. Šis polinkis būdingas daugeliui EBPO šalių, tačiau lūkesčių skirtumas tarp miesto ir kaimo mokinių vidutiniškai EBPO yra 18,4 proc. punkto mažesnis nei mūsų šalyje.

Mokinių mokymosi pasiekimų atotrūkiai sukelia didelių sunkumų tam tikrų grupių mokiniams įgyti geresnį išsilavinimą, ateityje būti konkurencingiems darbo rinkoje, dirbti aukštesnės kvalifikacijos darbą. Tai yra didžiulė kliūtis siekti asmens, regiono ir visos šalies pažangos, kurti visuomenės gerovę ir skatinti demokratinių procesų plėtrą. Neužtikrinant kokybiško ugdymo visiems besimokantiesiems pažeidžiami esminiai socialinio teisingumo ir lygių galimybių principai ir toliau didinama socialinė ir ekonominė nelygybė tarp skirtingų visuomenės narių grupių.

Pasiekimų atotrūkio priežastys

Suprantama, kad mokyklos vieta – kaimas, miestas ar didmiestis – pati savaime tiesiogiai nelemia jose besimokančių mokinių rezultatų. Juos lemia kiti šiose vietovėse esančių mokyklų ir jų mokinių skirtumai. Tyrimai rodo, kad įvairių grupių mokinių pasiekimams įtakos turi jų socialinė, ekonominė, kultūrinė namų aplinka. Lietuvoje miesto ir kaimo situacija šiuo aspektu skiriasi. Pakanka pažvelgti į Lietuvos statistikos departamento pateikiamus duomenis: mieste skurdo rizikos ar socialinės atskirties sąlygomis gyvena maždaug kas ketvirtas asmuo, tuo tarpu kaimuose – daugiau nei kas trečias asmuo (12 pav.).

12 pav. **Asmenys, gyvenantys skurdo rizikoje ar socialinėje atskirtyje (proc.)**

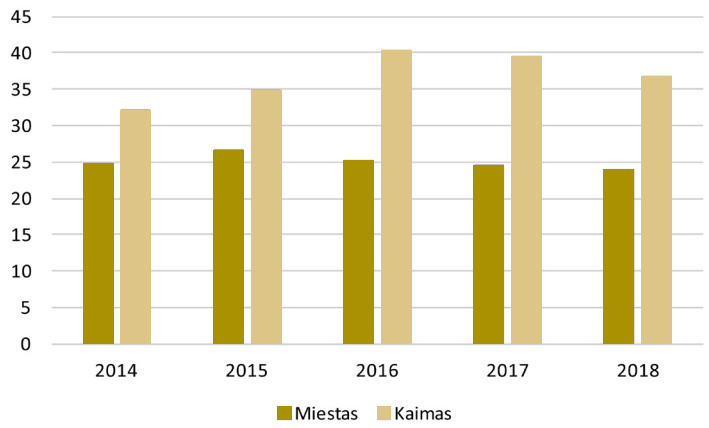

Šaltinis: *STD*

Dažniau aukštesnius rezultatus pasiekia tie mokiniai, kurie mokosi aukštesnio socialinio, ekonominio, kultūrinio konteksto mokyklose, veikiančiose palankesnėje aplinkoje, t. y. miestuose. Šios aplinkos poveikis mokinių pasiekimams kyla ne tik dėl didesnės prieigos prie geresnių ar gausesnių edukacinių išteklių artimiausioje mokinio aplinkoje. Poveikis kyla ir iš šeimos bendravimo kultūros, vertybių – darnių tėvų ir vaikų tarpusavio santykių, tėvų domėjimosi vaiko pažanga mokykloje, pagalba mokantis, vaiko palaikymu, skatinimu ir lūkesčių tolesniam mokymuisi ir profesinei karjerai. Mokinių, jų šeimų padėtis turi įtakos formuojantis ir visos mokyklos, vietovės (kaimo ar miesto) socialiniam, ekonominiam, kultūriniam kontekstui.

Šį pasiekimus lemiantį atotrūkį parodo kaimo ir miesto mokyklų mokinių struktūra. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad bendrojo ugdymo mokyklas miestuose lanko daugiau mokinių, nei jų gyvena tuose pačiuose miestuose. Aišku, kad šis neatitikimas atsiranda dėl atvykstančių į miestus mokytis kaimo vaikų. Šį polinkį liudija naujausi demografiniai duomenys.

1 lentelė. **Gyventojų, vaikų ir mokinių pasiskirstymas mieste ir kaime 2019 m.**

	Lietuva (iš viso)	Dalis (proc.) mieste	Dalis (proc.) kaime
Gyventojų	2 794 184	67,12	32,88
5–19 m. vaikų	410 975	65,34	34,66
Bendrojo ugdymo mokyklų 1–12 kl. mokinių	325 677	83,12	16,88
Priešmokyklinio ugdymo vaikų	26 998	82,15	17,85

Pagal: *STD duomenis*

Matome, kad iš kiek daugiau nei trečdalio šalies kaimuose gyvenančių vaikų maždaug tik šeštadalis dalyvauja būtent kaimuose vykdomose institucinio priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programose (1 lentelė). Tai patvirtina ir kaimuose esančių mokyklų mokinių dalies pagal klases statistika (2 lentelė). Pavyzdžiui, 2019 m. rugsėjo 1 d. į kaimuose esančias mokyklas atėjo tik 18,3 proc. visų šalies pirmokų. Arčiau miestų gyvenanti kaimo vaikų dalis rinkosi mokytis miesto mokyklose ar ikimokyklinio ugdymo įstaigose.

2 lentelė. Mokinių dalies pasiskirstymas (proc.) miesto ir kaimo bendrojo ugdymo mokyklų klasėse

Klasė	Vietovė	2015–2016	2017–2018	2019–2020	Klasė	Vietovė	2015–2016	2017–2018	2019–2020
1	Miestas	81,1	81,9	81,7	7	Miestas	77,5	80,2	81,7
	Kaimas	18,9	18,1	18,3		Kaimas	22,5	19,84	18,3
2	Miestas	80,3	81,6	82,0	8	Miestas	78,0	79,0	81,3
	Kaimas	19,7	18,4	18,0		Kaimas	22,0	21,0	18,7
3	Miestas	79,7	81,9	82,5	9 (I gimn.)	Miestas	80,0	80,8	83,5
	Kaimas	20,3	18,1	17,5		Kaimas	20,0	19,2	16,5
4	Miestas	78,9	81,1	82,1	10 (II gimn.)	Miestas	80,7	81,7	82,8
	Kaimas	21,1	18,9	17,9		Kaimas	19,3	18,3	17,2
5	Miestas	79,6	81,3	83,1	11 (III gimn.)	Miestas	88,0	88,0	87,8
	Kaimas	20,4	18,7	16,9		Kaimas	12,0	12,0	12,2
6	Miestas	78,0	80,7	82,4	12 (IV gimn.)	Miestas	88,4	88,3	88,3
	Kaimas	22,0	19,3	17,6		Kaimas	11,6	11,7	11,7

Pagal: *STD duomenis*

Judėjimas iš kaimo į miesto mokyklas ypač akivaizdus vadinamosiose žiedinėse, t. y. aplink didžiuosius miestus esančiose savivaldybėse (13 pav.). Matyti, kad, šalyje esant bendram 91,3 proc. 4–6 metų amžiaus vaikų ugdymo švietimo įstaigose rodikliui, visuose Lietuvos didžiuosiuose miestuose švietimo įstaigas lanko virš 100 proc. šio amžiaus vaikų (Alytaus m. net 128,6 proc.), o aplink juos įsikūrusiuose rajonuose – gerokai trūksta iki šalies vidurkio. Alytaus r. švietimo įstaigas lanko vidutiniškai tik 31,3 proc. šio amžiaus vaikų.

13 pav. 4–6 m. vaikų, 2018–2019 m. ugdomų švietimo įstaigose, dalis (proc.) didžiųjų miestų ir žiedinių savivaldybių teritorijoje

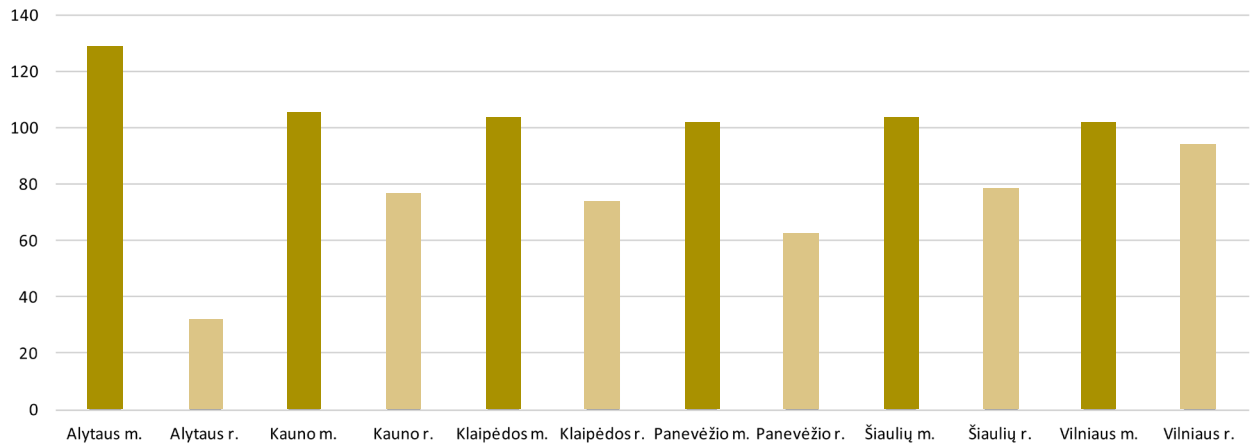

Šaltinis: *ŠVIS*

Vaikų iš kaimo vykimas mokytis į miestą atotrūkį didina ne pačiu skaičiumi. Vykstantieji į miestą dažniau būna iš palankesnės socialinės, ekonominės ir kultūrinės aplinkos, ypač – kaime gyvenančių, tačiau mieste dirbančių tėvų vaikai. Kaime mokytis dažniau lieka mokiniai, neturintys finansinių galimybių kasdien vykti į atokiau nuo namų esančias mokyklas. Todėl dar labiau didėja socialiniai, ekonominiai miesto ir kaimo mokinių skirtumai. Šią tendenciją sustiprina kiek pasikeitusi šalyje vykstanti vidinė migracija. Lyginant vykstančiųjų iš kaimo į miestą (2018 m. – 24 420) ir iš miesto į kaimą (2018 m. – 28 098) rodiklius, matoma, kad pastarųjų yra 4 tūkst. daugiau. Ši tendencija slepia ir tai, kad gyventojai vyksta gyventi ne į tradicinį kaimą, bet į miestų priemiesčius, kurie prilyginami kaimiškosioms vietoms. Dažniausiai į tokius „kaimus-priemiesčius“ persikeliančių šeimų vaikai taip pat lieka mokytis miesto mokyklose.

Be abejo, dalis VBE ir PUPP rezultatų skirtumų susijusi su mokinių srautų persiskirstymu po 8 klasės (baigus pagrindinio ugdymo programos pirmąją dalį) ir po 10 klasės (baigus pagrindinio ugdymo visą

programą). 2 lentelėje pateikti skaičiai rodo, kad dalis kaimo pagrindinių mokyklų devintokų pereina mokytis į miestuose ar didmiesčiuose esančias gimnazijas. Matome, kad nuo 2015 m. kasmet miesto mokyklose besimokančių devintokų dalis padidėja ne mažiau kaip 2,5 proc., lyginant su pernykščiais aštuntokais. O 2019–2020 m. m. jų dalis padidėjo net 3,3 proc. Be to, tikėtina, kad į miestų mokyklas išvyksta labiau motyvuoti ir turintys geresnes socialines ekonomines sąlygas mokiniai. Šis galima pavadinti protų nutekėjimas į miestus ir kaimuose likusių pamažu nykstančių pagrindinių mokyklų „numelioravimas“ lemia dalį PUPP rezultatų skirtumų. Dar didesnis pokytis įvyksta po 10 klasės. Tada ir dėl labai objektyvių priežasčių (kaime dažnai net nėra galimybės mokytis pagal vidurinio ugdymo programą) stipriai keičiasi miesto ir kaimo mokyklų mokinių proporcijos. Matome, kad nuo 2015 m. kiekvienais metais trečioje miesto gimnazijos klasėje besimokančiųjų dalis padidėja ne mažiau kaip 7 proc. punktais, lyginant su pernykščiais antrokais ir pagrindinių mokyklų dešimtokais. Paprastai miesto gimnazijas renkasi labiau motyvuoti ir turintys geresnes socialines ekonomines sąlygas mokiniai. Šis persiskirstymas lemia dalį VBE rezultatų skirtumų.

Kita atotrūkio priežastis – mokyklų apsirūpinimas pedagogais. Mokytojų profesionalumas turi tiesioginę įtaką mokinių pasiekimams, tačiau šalies kaimo ir miesto vietovėse, savivaldybėse ir netgi tų pačių savivaldybių kaimo ir miesto mokyklose labai skiriasi dirbančių aukštos kvalifikacijos mokytojų skaičius (3 lentelė). Kaimo mokyklose trūksta pagalbos mokiniui specialistų (14 pav.) ir net kai kurių specialybių mokytojų.

3 lentelė. **Kaimo ir miesto mokytojų pasiskirstymas (proc.) pagal kategoriją ir įstaigos tipą 2018–2019 m. m.**

	Kaimas						Miestas				
	Neatestuoti	Mokytojai	Vyresn. mokytojai	Metodininkai	Ekspertai		Neatestuoti	Mokytojai	Vyresn. mokytojai	Metodininkai	Ekspertai
Gimnazija	4,67	10,50	48,58	34,69	1,56		7,10	8,11	33,94	44,75	6,12
Pagrindinė mokykla	6,67	12,62	56,03	24,14	0,62		8,18	9,52	42,28	38,58	1,44
Progimnazija	15,56	3,33	68,89	13,33	0,00		5,96	9,06	38,96	43,60	2,45
Pradinė mokykla	12,18	12,55	47,60	27,31	0,37		10,35	9,67	41,16	37,08	1,74
Iš viso	6,16	11,40	52,17	29,37	1,07		7,37	8,77	37,20	42,80	3,92

Šaltinis: *ŠVIS*

Iš pateiktų duomenų matyti, kad kaimo vietovėje tik gimnazijose aukštos kvalifikacijos mokytojai sudaro daugiau kaip trečdalį visų mokytojų. Miesto gimnazijose vidutiniškai daugiau kaip pusė mokytojų yra įgiję aukščiausias – metodininko ir eksperto – kategorijas. Akivaizdūs skirtumai ir kito tipo švietimo įstaigose. Tiesa, sunku daryti išvadas apie progimnazijų skirtumus, nes kaimo progimnazijų mokytojų bendras skaičius nesiekė nė 100.

14 pav. **Neturinčių jokio švietimo pagalbos specialisto mokyklų dalis (proc.) savivaldybėje 2019 m.**

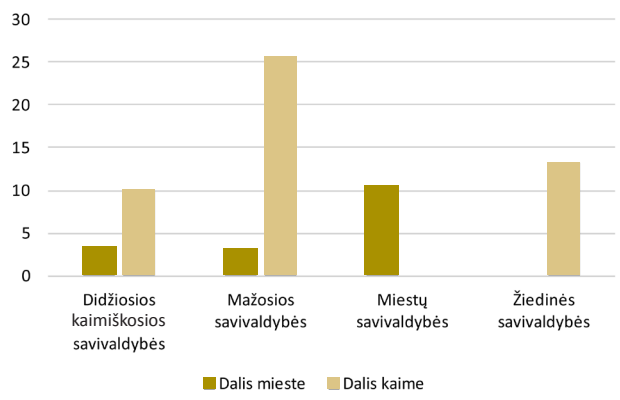

15 pav. **Dirbančių ne vienoje mokykloje mokytojų dalis (proc.) savivaldybėje 2019 m.**

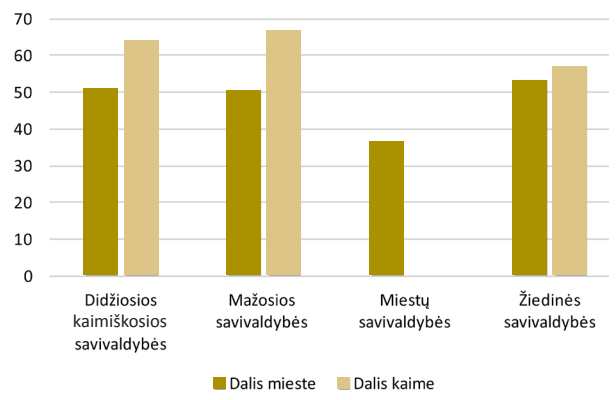

Šaltinis: *ŠVIS*

Dėl objektyviai mažesnių galimų darbo krūvių mažesnės kaimo mokyklos tenkinasi tuo, kad jose dirba „atvažiuojantys“ ar „išvažiuojantys“ mokytojai. T. y. daliai mokytojų tenka dirbti dviejose ar daugiau mokyklų (15 pav.), o nuolatinis migravimas po skirtingas mokyklas tikrai nekelia jų darbo kokybės.

Viena iš pedagogų, o ypač aukštesnės kvalifikacijos mokytojų trūkumą kaime lemiančių ypatybių – mokyklų dydis ir jų klasių komplekte besimokančių mokinių skaičius. Nedidelės mažakomplektės kaimo mokyklos negali pasiūlyti mokytojams darbo visu krūviu. Prie kaimo mokyklų mažėjimo prisideda taip pat jau minėta mokinių migracija. Santykis tarp miesto ir kaimo mokyklų dydžio, taip pat klasių jose dydžio yra akivaizdus.

16 pav. **Miesto ir kaimo mokyklų dydžio skirtumai 2018–2019 m. m.**

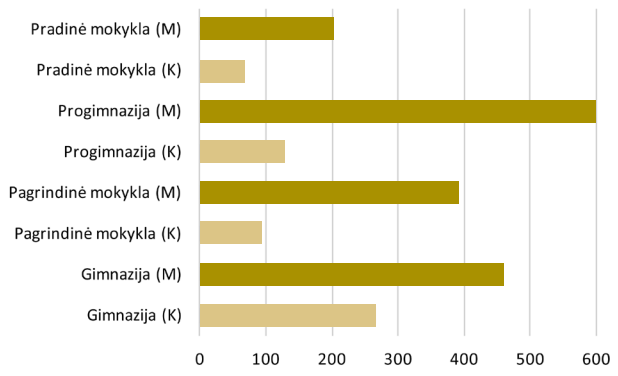

17 pav. **Miesto ir kaimo klasių komplektų dydžio skirtumai 2018–2019 m. m.**

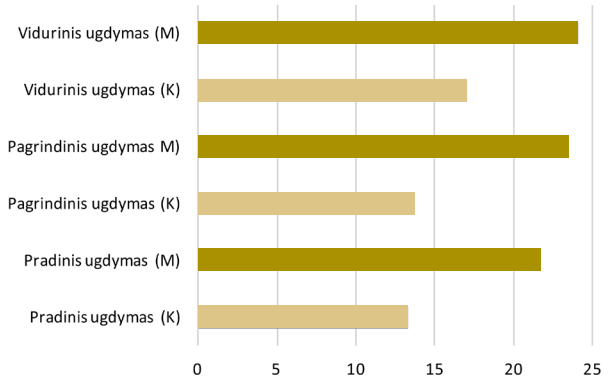

Šaltinis: *NŠA*

16 ir 17 pav. matyti akivaizdūs kaimo ir miesto mokyklų, jų klasių komplektų dydžių skirtumai. EBPO tyrimų duomenimis, apskritai nėra vieno tiesioginio ryšio tarp mokyklos, klasės dydžio ir mokinių pasiekimų. Yra šalių, kur nedidelės mokyklos ir nedideli klasių komplektai lemia geresnius rezultatus nei mokymasis didelėse mokyklose su gausiais klasių komplektais. Tačiau Lietuva priklauso šalių grupei su priešingu polinkiu.

Pradinio ugdymo programos mokinių atotrūkį, kurį fiksuoja NMPP ketvirtokų pasiekimų tyrimai, galima paaiškinti dar viena priežastimi. Kaimo pradinėse ar pagrindinėse mokyklose dirbantys pradinių klasių mokytojai dažniausiai nemigruoja po kelias mokyklas. Todėl čia vėl reikia ieškoti kitų priežasčių. Viena jų – mokymasis jungtinėse klasėse (18 pav.).

18 pav. **Jungtinėse klasėse besimokančių 1–8 kl. mokinių dalis 2018 m. rugsėjo 1 d. (proc.)**

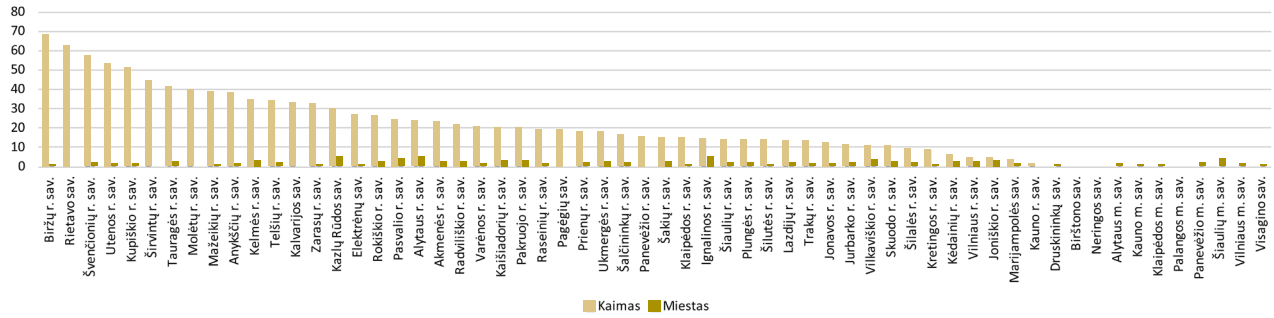

Šaltinis: *NŠA*

Beveik pusė besimokančių jungtinėse klasėse Lietuvos mokinių yra pradinukai. Likusieji jungtinių klasių mokiniai mokosi pagal pagrindinio ugdymo programą. Apskritai, jungtinių klasių egzistavimas pats savaime nėra neigiamas reiškinys. Jungtinės klasės gali būti net pažangą skatinantis veiksnys, jei jų tikslas yra mokinių integravimas vienoje grupėje siekiant geresnių rezultatų, mokymosi lygio suvienodinimo; jei tos grupės išformuojamos ar performuojamos įgyvendinus siektinus tikslus ir pan. Pavyzdžiui, taip Suomijoje sprendžiama kitataučių integravimo problema. Lietuvoje, deja, pagrindinė ir bene vienintelė jungti-

nių klasių sudarymo priežastis – nepakankamas mokinių skaičius. Toks jungtinių klasių formavimo tikslas sukelia papildomų problemų pedagogams, siekiantiems bent kiek aukštesnės ugdymo kokybės.

Skiriasi ir mokyklų aprūpinimas ugdymo priemonėmis. Aprūpinimas mokymui skirtais kompiuteriais, skaičiuojant 100-ui mokinių tenkantį kompiuterių skaičių, kaimo vietovių mokyklose yra geresnis nei miesto mokyklose. Tačiau kaimo vietovėse dėl mažesnių klasių formavimo realios galimybės naudotis šiomis priemonėmis nebūtinai yra geresnės. Ir tikrai kaimo mokyklose yra daug prastesnė situacija su mokymui reikalingomis laboratorijomis (19 pav.).

19 pav. **Bendrojo ugdymo mokyklų, turinčių laboratorijas 2019 m., dalis (proc.)**

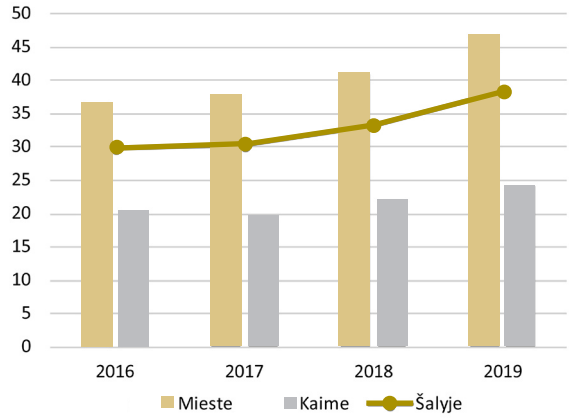

Šaltinis: *ŠVIS*

Dar viena priežastis – neformaliojo vaikų švietimo (NVŠ) struktūra. Neformalusis švietimas yra itin svarbi vaiko socializacijos ir intelektinio ugdymo dalis, suteikianti galimybę tobulėti ir lavinti kompetencijas. Statistika rodo maždaug vienodą mieste ir kaime besimokančių mokinių bendrą įsitraukimą į NVŠ veiklas (20 pav.). Kaime pasiekiama netgi keliomis dešimtosiomis procento dalimis platesnė aprėptis. Tačiau akivaizdus vienas esminis skirtumas – miesto mokyklų mokiniai plačiau dalyvauja už mokyklos ribų organizuojamose NVŠ veiklose. Jie turi geresnes sąlygas lavinti savo kompetencijas veiklose, į kurias investuojama daugiau lėšų, kurias veda kiek aukštesnės kvalifikacijos būtent tose srityse besispecializuoją pedagogai.

20 pav. **Neformaliojo vaikų švietimo galimybėmis 2018 m. pasinaudojusių mokinių dalis (proc.)**

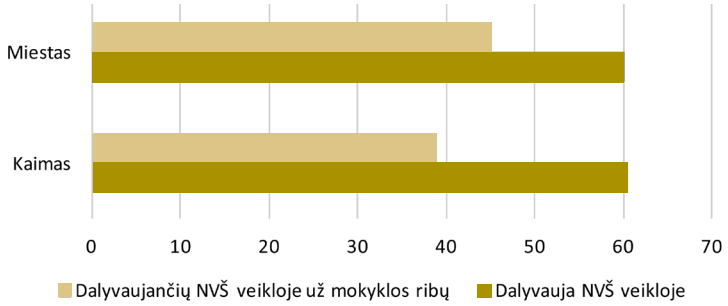

Šaltinis: *ŠVIS*

Pridėtinė vertė, aplinka ir galutiniai rezultatai

Mokyklos lokalizacija kaime nėra sąlyga, vienareikšmiškai lemianti prastesnius rezultatus. Antai, 2018 m. būta ir gana gerais rezultatais pasižymėjusių kaimo mokyklų mokinių, ir atvirkščiai – gana prastus pasiekimus demonstruojančių miesto mokyklų mokinių (21 pav.). Tai aiškiai rodo žvilgsnis ne į pasiektų rezultatų vidurkius, bet į jų išsisklaidymą. Kita vertus, net kitoks vaizdavimas atskleidžia tą pačią tendenciją – rezultatai prastėja mažėjant urbanizacijos lygiui.

21 pav. 2018 m. Lietuvos mokinių skaitymo gebėjimų rezultatų PISA tyrimuose pasiskirstymas

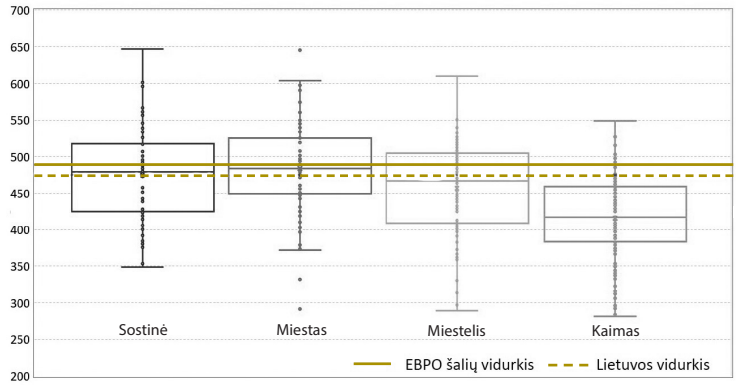

Šaltinis: *PISA 2018*

Panašų vaizdą matytume taip pavaizdavę ir nacionalinių patikrinimų (NMPP, PUPP, VBE) rezultatus, tik jis kitokios tendencijos neparodytų. Jis bylotų tik apie išskirtinius atvejus, kada bendrasis kontekstas dėl vienų ar kitų priežasčių iš anksto nelemia mokinių pasiektų rezultatų.

Kaimo mokyklų mokinių pasiekimus galima vertinti dar vienu aspektu – palyginti mokyklų kuriamą pridėtinę vertę. NŠA Stebėsenos ir vertinimo departamento Tyrimų skyriaus vedėjo dr. Prano Gudyno parengti mokyklų pridėtinės vertės rodikliai pagal ketvirtokų NMPP 2019 m. rezultatus atrodo taip:

22 pav. Mokyklų išsidėstymas pagal standartizuoto pridėtinės vertės rodiklio vidurkius

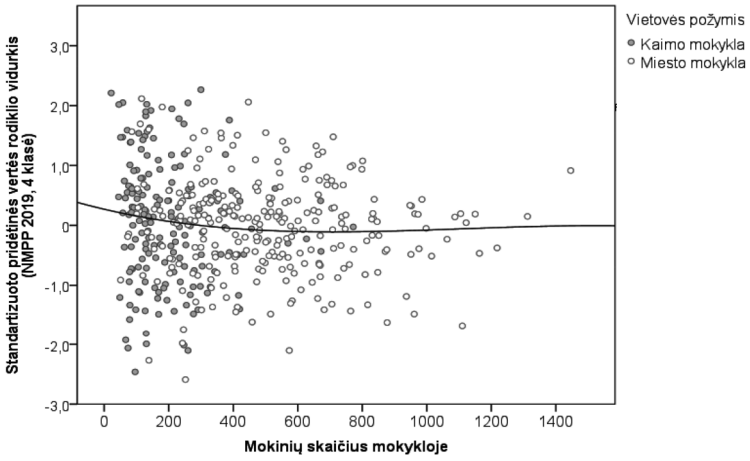

Pridėtinė vertė – mokyklos indėlis į kiekvieno tos mokyklos mokinio pasiekimus. Pridėtinė vertė apskaičiuojama kaip skirtumas tarp mokinio realių pasiekimų ir prognozuojamų pasiekimų. Prognozuojama, atsižvelgiant į tai, kas nuo mokyklos nepriklauso (arba priklauso labai mažai) – mokinio namų aplinkos ypatumai, kai kurios asmeninės savybės, ir įvertinama, kiek taškų vidutiniškai surenka kiti šalies mokyklų atitinkamos klasės mokiniai, pagal namų aplinką ir asmenines savybes panašūs į vertinamą mokinį.

Šaltinis: *NŠA*

22 pav. pateikti duomenys rodo, kad mokyklos kuriama pridėtinė vertė kaimo mokyklose dažnai būna netgi aukštesnė negu didelėse miesto mokyklose. Nemaža dalis kaimo mokyklų sugeba pasinaudoti *mažų klasių* teikiamomis galimybėmis. Matome, kad pačias viršutines dvi pozicijas užima kaimo mokyklos. Kaimo ir mažos mokyklos netgi dominuoja didžiausią rodiklį pasiekusiųjų pirmajame dvidešimtuke. Ir atvirkščiai, iš trijų prasčiausiai pridėtinę vertę ketvirtokams kuriančių mokyklų, net dvi yra mieste. Iš tikro, santykinai gana didelė didesnių miesto mokyklų dalis pasižymi neigiamomis pridėtinės vertės rodiklio reikšmėmis. Viena vertus, tai turėtų byloti, kad ir mažos kaimo mokyklos atlieka didelį darbą mokinių ugdymo srityje. Daliai mokinių geresnį rezultatą užtikrina mokymasis būtent kaimo vietovėse esančiose mokyklose. Galima net pasamprotauti, kokie būtų nepalankioje padėtyje esančių mokinių galutiniai rezultatai, jei jie mokytųsi mažesnę pridėtinę vertę kuriančioje miesto mokykloje?

Kad didesnę įtaką mokinių rezultatams nei mokyklos vieta turi kitos priežastys, liudija taip pat PISA tyrimo rezultatai. Tyrėjai pabandė galutinius mokinių pasiektus rezultatus perskaičiuoti, panaudoję koeficientus, susijusius su jų socialiniu, ekonominiu ir kultūriniu kontekstu (23 pav.).

23 pav. 2015 m. PISA rezultatų skirtumai tarp miesto ir kaimo mokyklų mokinių Europos šalyse

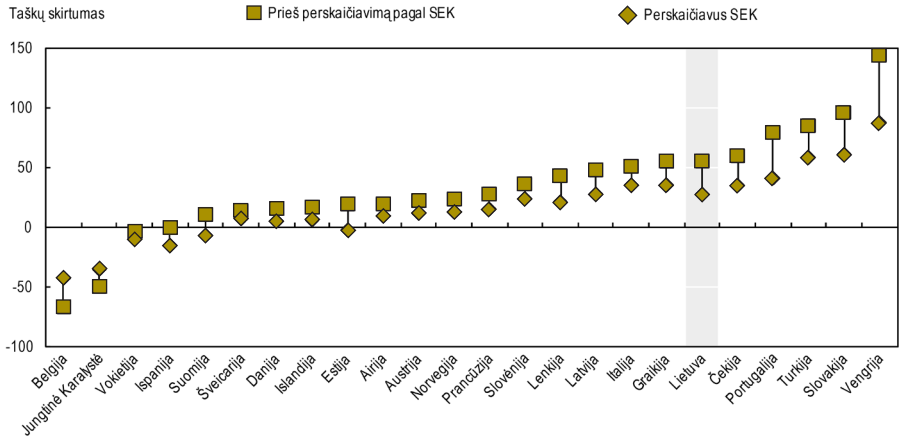

Šaltinis: *EBPO*

Iš 23 pav. matyti, kad buvę itin dideli Lietuvos miesto ir kaimo mokyklų mokinių rezultatų skirtumai, įtraukus papildomą veiksnį – socialinį, ekonominį ir kultūrinį kontekstą (SEK), – stipriai sumažėja. Nors po perskaičiavimo Lietuvos kaimo ir miesto mokinių surinktų taškų skirtumas ir toliau liko statistiškai reikšmingas, tačiau šiuo atžvilgiu aplenktos dar trys Europos valstybės (Graikija, Italija, Latvija). Tačiau tokia rezultatų interpretacija labai džiaugtis nereikėtų, nes pakeisti mokinių socialinę, ekonominę ir kultūrinę aplinką – beveik neįgyvendinamas tikslas. Juo labiau kad Belgijoje, Jungtinėje Karalystėje, Vokietijoje dar iki SEK įtakos perskaičiavimo kaimo mokyklų mokinių rezultatai buvo aukštesni nei miestų mokyklų mokinių.

Tenka konstatuoti, kad būtent galutiniai mokinių pasiekti rezultatai, o ne mokyklos kuriama pridėtinė vertė, atsižvelgimas į mokinių socialinę, ekonominę ir kultūrinę aplinką dažniausiai pakliūva tarp įvairiausių vertinimo kriterijų. Toks pragmatinis vertinimas nėra vienintelis įmanomas, tačiau jis, deja, vyrauja įvairiose mokyklų vertinimo ir lyginimo sistemose. Taip yra ir todėl, kad galutiniai pasiekti rezultatai, o ne mokyklos kuriamos pridėtinės vertės dydis ar konteksto įtaka lemia tolesnio mokymosi galimybes. Todėl net ir milžiniškas dalies kaimo mokyklų bendruomenių darbas negali užtikrinti tų pozicijų, kurias šiuo metu užima miesto ir didesnės mokyklos pagal galutinius mokinių rezultatus. O tai verčia galvoti apie sprendimus, susijusius su kaimo mokyklomis artimiausioje ateityje.

Rekomendacijos

Analizuojant veiksnius, kurie lemia mokinių pasiekimų atotrūkius, aiškėja, kad negalima išskirti vieno ar dviejų veiksnių, kuriuos užtektų pagerinti norint išspręsti kaimo ir miesto mokinių pasiekimų atotrūkio problemą. Iš pateiktų duomenų matyti, kad, be socialinio, ekonominio, kultūrinio konteksto skirtumų, miesto ir kaimo mokinių pasiektų rezultatų skirtumą lemia mokyklų apsirūpinimas žmogiškaisiais ištekliais, ugdymo priemonėmis, mokinių galimybės dalyvauti neformaliajame vaikų švietime. Skirtingo lygmens – aplinkos, paties mokinio, mokyklos veiklos, vietovės – veiksniai tarpusavyje glaudžiai susiję, todėl reikalingi kompleksiniai, sisteminiai pokyčiai. Galima numatyti, kad pagerinus bet kurį iš veiksnių, tikėtinas įvairių pasiekimų atotrūkių mažėjimas. Kita vertus, problemų sprendimai reikalautų nemažai finansinių ir itin trūkstamų žmogiškųjų išteklių.

Spręstina problema	Problemos sprendimo būdai, galimybės, ribos
Apsirūpinimas pedagogais	Kaimo mokyklų aprūpinimas kvalifikuotais mokytojais ir pagalbos specialistais galbūt pagerėtų pakeitus šių specialistų materialines sąlygas. Tikėtina, kad kaimuose dirbančių mokytojų apčiuopiamos atlyginimų priemokos (20–50 proc.) pagerintų situaciją. Kita vertus, suprantant, kad daugelyje Lietuvos savivaldybių jaučiamas tam tikrų mokomųjų dalykų ir pagalbos specialistų trūkumas apskritai, sunkiai tikėtinas šis spragų užpildymas. O jei jis vyktų miesto mokyklose dirbančių pedagogų ir pagalbos specialistų sąskaita, tai netrukus tektų kalbėti apie miestų mokyklų mokinių rezultatų kritimą.
Aprūpinimas ugdymo priemonėmis	Pirmiausia tai susiję su modernia mokymosi įranga – laboratorijomis, kabinetais ir pan. Šios spragos panaikinimas taip pat reikalautų nemažų investicijų. Problema kyla dėl to, kad moderni mokymosi įranga gali būti naudojama neracionaliai – dėl santykinai nedidelio kaimo mokyklų mokinių skaičiaus naudotųsi maža dalis galimų vartotojų. Galimas sprendimas – kelių kaimuose esančių mokyklų bendradarbiavimas naudojant laboratorijas arba mobiliuosius įrenginius.

Spręstina problema	Problemos sprendimo būdai, galimybės, ribos
Mokinių galimybės dalyvauti neformaliajame vaikų švietime	Neformaliojo vaikų švietimo krepšelio kaimo mokyklų mokiniams svarus padidinimas turėtų prisidėti prie neformaliojo vaikų švietimo formų įvairovės. Gal taip taptų įmanoma į kaimą pritraukti dalį potencialių neformaliojo vaikų švietimo teikėjų, kurie šiuo metu nemato į šią veiklą įdėtų sąnaudų atsipirkimo dirbant kaime?
Įtraukties į privalomąjį ugdymą didinimas kaime	Ne vienu tarptautiniu tyrimu įrodyta, kad ankstyvesnis vaikų įtraukimas į privalomojo ugdymo programas turi teigiamą poveikį vaikų socialinei, emocinei ir pažintinei raidai. Ypač jis svarbus vaikams, augantiems socialinės rizikos ir socialinės atskirties sąlygomis, padeda mažinti skurdą, o tai ir yra bene pagrindinės atotrūkio tarp kaimo ir miesto mokinių pasiekimų priežastys. Privalomojo priešmokyklinio ugdymo paankstinimas (vaikams nuo 5 metų) ir jo trukmės pailginimas vieneriais metais (iki dvejų metų) turėtų įtraukti į privalomojo ugdymo programas būtent didesnę kaimo vaikų dalį.
Socialinių ekonominių veiksnių įtakos mažinimas	Visos dienos mokyklų organizavimas vaikams iš nepalankios socialinės ekonominės aplinkos šeimų pasiekimų atotrūkio problemą spręstų kompleksiškai – suteiktų galimybę atlikti namų darbus, gauti papildomą pagalbą, dalyvauti įvairesnėse neformaliojo švietimo veiklose. Visos dienos mokyklą, kuriai reikia taip pat nemažų investicijų, pirmiausia – didinant darbo krūvius mokytojams ir pagalbos specialistams, organizuojant visavertį maitinimą ir transporto paslaugas, įmanoma organizuoti tiek kaimo, tiek miesto mokyklose.

Šaltiniai

1. Dukynaitė R., Valavičienė N. EBPO PISA 2018: Rezultatai ir tendencijos. Prieiga per internetą: https://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/2306_8770b812f802657fab599b26ecb77ca3.pdf.
2. Jevsejevienė J., Zablackė R. Socialinės, ekonominės ir kultūrinės (SEK) aplinkos įtaka mokinių pasiekimams (Rankraštis, 2019).
3. Learning in Rural Schools: Insights from PISA, TALIS and the Literature. OECD Education Working Paper No. 196, 2019.
4. Lietuva. Švietimas šalyje ir regionuose. 2019. Mokinių pasiekimų atotrūkis. V., 2019.
5. Responsibe School Systems. Connecting Facilities, Sectors and Programmes for Student Success © OECD 2018.
6. Tarptautinis penkiolikmečių tyrimas. Programme For International Student Assessment. OECD PISA 2015. Ataskaita. Vilnius, Nacionalinis egzaminų centras, 2016.
7. Viešųjų diskusijų dėl Visos dienos mokyklos koncepcijos ir ugdymo modelių kūrimo medžiaga. 2017 m. gruodis. Prieiga per internetą: https://www.smm.lt/uploads/documents/veikla/vie%C5%A1%C5%B3j%C5%B3%20diskusij%C5%B3%20d%C4%97l%20VDM%20pateiktis.pdf.

ŠVIETIMO PROBLEMOS ANALIZĖ – Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos leidinių serija, skirta politikams, savivaldybių švietimo padalinių specialistams, mokyklos bendruomenei ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas švietimo problemas. Leidiniai skelbiami internete adresais: https://www.smm.lt/web/lt/teisine-inforamcija/tyrimai-analizes/leidiniai-svietimo-problemos-analize/naujienos-analizes; https://www.nsa.smm.lt/stebesenos-ir-vertinimo-departamentas/veiklos-sritys/svietimo-politikos-analize/; https://www.nsa.smm.lt/infrastrukturos-pletros-departamentas/leidiniai/naujausi/.
Pasiūlymus, pastabas, komentarus prašome siųsti Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Strateginių programų skyriaus vedėjui Ričardui Ališauskui (ricardas.alisauskas@smm.lt). Autorius, norinčius publikuoti savo parengtas analizes, prašome kreiptis į Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Strateginių programų skyriaus vyriausiąją specialistę Jūratę Vosylytę-Abromaitienę (jurate.vosylyte-abromaitiene@smm.lt, tel. (8 5) 219 1121).

Analizę parengė Evaldas Bakonis, Nacionalinės švietimo agentūros Švietimo politikos analizės skyriaus vedėjas.

Lietuvos miestų ir kaimų mokinių pasiekimai: skirtumai, jų priežastys, galimi įveikos būdai

Redaktorė *Nijolė Šorienė*
Maketavo *Valdas Daraškevičius*

2020-09-14. Tir. 500 egz.
Išleido Nacionalinės švietimo agentūros Infrastruktūros plėtros departamento IT, leidybos ir logistikos skyrius, Suvalkų g. 1, 03106 Vilnius
Spausdino UAB „Šiaulių spaustuvė“, P. Lukšio g. 9G, 76200 Šiauliai

ISSN 2669-0977 (elektroninis)